

AXIOLOGICAL ASPECTS OF MODERN EDUCATION

Savchenko O. O., Panfilova Ya. O.

In the article axiological components of essence and the content of modern education are analyzed. The main educational values reveal, the European tradition of justification of education in axiological measurement is investigated, the cultural and creative paradigm of modern education is defined.

Key words: *education, values, education paradigm, educational activity.*

УДК 340.12

С. І. Якімова, здобувачка

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ЕКОПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ КРИЗИ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Уперше у вітчизняній літературі проаналізовано сучасні підходи західноєвропейських екософів до розуміння феномену екоправової культури на тлі осмислення наслідків дискурсу навколо концепції сталого розвитку.

Ключові слова: *екологічне право, екософія права, екоправова культура, техногенна цивілізація, концепція сталого розвитку.*

Актуальність проблеми. У взаємовідносинах природи і суспільства неминучі суперечності. Історія спільного існування людини і природи являє собою єдність двох тенденцій, що й визначають специфіку екологічної проблематики. Вона, як слушно зауважував В. Лозо, виникаючи у межах деяких країн, має одночасно загальносвітовий характер, у негативній формі віддзеркалюючи природну єдність світу та родову єдність людства [1, с. 3]. По-перше, з розвитком суспільства, і особливо його продуктивних сил, постійно і стрімко розширюється панування людини над природою. Сьогодні це виявляється вже в планетарному масштабі. Проте, по-друге, одночасно постійно зростають рівень суперечностей, дисгармонія стосунків між людиною, її соціумом та природою [2]. Для сучасних учених уже зрозуміло, що сутність цих суперечностей полягає у тому, що, з одного боку, не можна призупинити виробництво, штучно стримуючи процес його інтенсифікації, а з другого – неможливо відразу переоснастити виробництво, перевівши його на екологічно безпечні технології, а тому подальший розвиток суспіль-

ного виробництва повинен супроводжуватися екологізацією всіх його ланок [3, с. 26]. Без неї неможливо сподіватися на те, щоб прогресивний розвиток суспільства і самоочисна здатність навколишнього природного середовища від антропогенних забруднень увійшли в стан динамічної екологічної рівноваги [4, с. 6].

Економіка індустріального суспільства досягла майже крайньої межі виснаження природних ресурсів (тільки за період з 1970 по 1995 р. знищено 30 % невідновлювальних природних ресурсів планети [4, с. 12]), створюючи одночасно непридатне для існування всього живого середовище передусім шляхом суцільного забруднення токсичними, отруйними відходами техногенізованої екосфери. На жаль, незважаючи на різке скорочення виробництва, Україна має найвищий інтегральний показник негативних навантажень на навколишнє природне середовище серед європейських держав [5, с. 4]. Є цілком очевидною згубність споживацького ставлення наших співгромадян до природи лише як до засобу отримання певних багатств і благ, задоволення своїх надмірних потреб. У такий спосіб підкорюючи собі природу, представники індустріального соціуму суперечать власним правам на екологічно безпечне життя та нехтують такими самими правами природних об'єктів. Таким чином, основні імперативи техногенної цивілізації суперечать здоровому глузду і докорінним правам живих істот, протиставляючи їй перспективі утвердження і збереження життя на нашій планеті. Вона виступає деструктивною моделлю соціалізації екосфери, що загрожує існуванню найважливішої цінності, яку можна собі уявити, – природних умов життя.

І хоча ментальна орієнтація людства щодо підтримання гармонійних взаємостосунків та збереження природних умов свого існування сягає корінням давніх часів, коли основою її світосприйняття були міфи та релігія [6, с. 70–191], за останні три століття ідеологам індустріалізму вдалося суттєво викривити суспільну думку щодо її значущості [7]. Тому всеосяжні принципи екологізму за сучасних умов вимагають потужних зусиль для свого захисту, пропагування і втілення у живу тканину різнобічної людської діяльності, особливо правотворчості і правозастосування. Так необхідне нині нове екологічне мислення [5, с. 3] не може запанувати у суспільній свідомості автоматично, а тому слід забезпечити його транслювання у соціумі, застосовуючи для його підтримання механізми дії інституційно стійкої правової системи, що передбачає примусовий характер втілення юридичних імперативів. Разом з принципами екологізму, що їх змістовно наповнюють, вони утворюють структуроутворюючий каркас екоправової культури. Це означає, що проблема утвердження екоправової культури як загальнопланетарного феномену нині набуває і наукової, і практично-політичної значущості.

Аналіз останніх джерел і публікацій. На шляху осмислення цієї теми у науковій літературі зроблено лише перші кроки. Головний внесок щодо

цього здійснено С. Шефелем та К. Шилінім, які фундували методологічну базу і категоріально-понятійний апарат її наукового розроблення [6, с. 7–69, 188–229; 14, с. 9–17, 94–97, 181, 188, 190–192, 203–205, 222; 15]. У гносеологічному та аксіологічному контекстах її розробляють відповідно Т. Бургарт [16] та В. Захарова [17], але спеціального аналізу всього комплексу аспектів цієї теми ще не має.

Розуміючи, що це завдання неможливо розв'язати у межах окремої статті, ставимо за **мету** нашої наукової розвідки виявлення можливостей використання сучасної західноєвропейської екоправової думки як складника конструктивного потенціалу екоправової культури міжнародного співтовариства для вирішення завдань розбудови екоправової державності в Україні.

Виклад основного матеріалу. В усьому світі, а особливо в європейському співтоваристві, уже більше ніж як півстоліття набирає силу так звана «зелена» течія, яка є рухом за екологічне здоров'я всього середовища співіснування природних істот [8; 9]. Цей рух є дуже важливим. Висунення екологічної проблематики на перший план є найважливішим аспектом життя сучасного суспільства як реакції на наслідки техногенної стратегії його розвитку на тлі багатьох техногенних катастроф, які вже сталися та породили умови, що можуть спричинити їх у майбутньому [10]. Аби забезпечитися від такої перспективи, необхідно принаймні дотримуватися екоправових вимог, задекларованих у міжнародних програмах сталого розвитку, що мають за мету досягнення балансу між екологічною стабільністю та розвитком світового суспільства [11; 12, с. 60; 13, с. 19]. Таким є основний лейтмотив у розумінні співвідношення екологічного і правового, що впливає з дискурсу навколо уточнення значення сутності поняття сталого розвитку. У ньому ми знаходимо квінтесенцію самого підходу до розуміння змісту екоправової культури на тлі творчих напрацювань західноєвропейських екософів, що, зокрема, впливає із концепції К. М. Маєр-Абіха [18].

У полеміці із Г. Йонасом [19] та В. Гьосле [20], які пропонували власні моделі зміни відносин між соціумом та природним довкіллям, саме Маєр-Абіх, з нашої точки зору, відстоював найбільш реалістичну позицію. Вона полягає в обґрунтуванні необхідності докорінної зміни самої сутності людської діяльності і здійсненні власне переходу до нових, більш відкритих форм взаємовідносин людини і природи. Це було б зміною «генотипу» суспільства, що, у свою чергу, потребувало б змін генотипів господарства, техніки, науки і, нарешті, змін у системі етичних та правових цінностей.

Доводячи свої аргументи, Маєр-Абіх нагадує, що протягом тисячоліть природа довіряла людині свої багатства та надбання і їх повинно було вистачити не на одне та не на десять поколінь, а на вічність. При розумному використанні природних ресурсів не мало б існувати поняття «вичерпності

природних ресурсів», але егоїзм індустріального суспільства призвів до плачевних наслідків.

Як зазначав цей екософ права, з виникненням соціальної держави нагальними стали питання руйнації основ життя, яка наприкінці ХХ ст. перетворилася на таку загрозу, від якої почали залежати не тільки збереження і подальше існування певної економічної системи, а й виживання цієї держави та індустріального суспільства в цілому. Та врешті-решт ця проблема є наскрізною для всієї техногенної цивілізації, тому що продуктивні сили економічної діяльності виходять за рамки, в яких вони тільки й можуть бути продуктивними. Окремі інтереси суб'єктів господарювання утверджуються за рахунок цілісності, так що суспільні видатки переважають видатки окремих господарств і перекладаються на видатки всього соціуму. Майже всі отримують з цього зиск, хоча й різною мірою: підприємці і робітники, виробники і споживачі. Однак результат не відповідає загальній волі. Кожний прагне свого власного добробуту, і не існує загальної волі, отже, добробут усіх досягається руйнацією умов життя, а тому й за рахунок усіх. З цього випливає, що держава в інтересах усієї спільноти покликана зробити значущим загальний інтерес.

Певною мірою знову йдеться про те, аби захистити окремих людей, які найбільше потерпають від завданої довкіллю шкоди, від тих, хто від цього отримує високі прибутки. Усунути таку дискримінацію задля загальної справедливості є знов ж таки завданням соціальної держави в її універсальному визначенні. Однак руйнація основ життя приносить відносну користь тільки окремим індивідам за рахунок інших і зачіпає передусім суспільство загалом у його ставленні до решти світу. Проте соціальна держава не компетентна щодо цього. Цілісність, усередині якої можна зберегти загальний інтерес, охоплює, крім людей в їхньому суспільному об'єднанні, ще й навколишній світ. У природі людство не є замкненим суспільством. Питання тільки в тому, наскільки відповідальність держави має бути поширена на позалюдську природу як частину універсуму, відтак, наскільки держава повинна опікуватися природним спільноsvітом тією самою мірою, як і частинами суспільства. Чи не варто всеосяжніше, ніж досі, окреслити цілість, інтереси якої б враховувались у майбутньому?

Тут необхідно згадати визначення, яке застосовує Маєр-Абіх, а саме «природна держава». Якщо вдаватися до цього визначення, то розвиток європейського суспільства повинен у майбутньому бути спрямований на створення і соціальної, і природної держави водночас.

Проте наразі правопорядок сьогодення легітимує свавільне використання природи. А поняття «природна держава» є ще незрозумілим для більшості людей. Концепція єдності природи і держави постає незрозумілою та незвичною. Однак правила і право спільноsvіту людей повинні відповідати законам

природи, які, у свою чергу, мають бути вироблені саме цим спільносвітом задля продовження існування в цілому.

Незвичність поняття «природна держава» свідчить про те, наскільки суперечність, що виявилася в реальності екологічної кризи, панує над нашою свідомістю, а отже, й наскільки наше мислення відповідає хибній діяльності. Те, що екологічні проблеми індустріального суспільства виявилися саме в суперечності між природним і правовим порядками, і є, власне, екологічною кризою. Завдяки відновленню зв'язку природи і права природна держава стала б порядком, який відповідав би нашій належності природі в цілому, і в цьому розумінні було б порядком злагоди з природою. Це був би світ, як доводить Маєр-Абіх, заново віднайдені природи і здобутої свободи: новий природний стан, в якому мислення завершується діяльністю і виповнюється програма, закладена в нас, людей, природою.

Проте найнебезпечнішим є той факт, що наразі людство не готове визнати свої помилки. Свідомством цього може виступати те, що на будь-яких виборах політичні рухи та партії, які концентрують свою ідеологію навколо екологічного світосприйняття, не набирають достатньої кількості голосів виборців. Це говорить про відсутність у більшості людей екоправового мислення, що перешкоджає збереженню та захисту довкілля, несформованість екологічної правосвідомості, що виражається у відмові більшості людей пожертвувати власним комфортом та благом задля збереження довкілля для майбутніх поколінь.

Можна відшукати різні парадигми, вияви культур і цивілізацій, однак людство має прислухатися до природи. Але виникають запитання: чому ми маємо це робити і що безпосередньо маємо захищати? У відповідях на ці запитання виявляються різні позиції. Одна з них полягає у тому, що ми повинні захищати наше довкілля, оскільки його руйнація загрожує нам самим, а тому в обґрунтуванні концепції відповідальності ми маємо передусім орієнтуватися на власні блага та інтереси людини і людства, зокрема на благо та інтереси прийдешніх поколінь. Це етичний антропоцентризм, категоричний імператив якого можна було б сформулювати як необхідність захищати довкілля, оскільки його руйнація загрожує самому існуванню людини.

Утім існує й інша позиція, відповідно до якої основним принципом екоправової культури виступає безпосередньо поняття відповідальності як такої. Згідно з ним людина повинна відповідати за свої вчинки і неодмінно мусить бути притягнена до суду в разі право-, норма- або морального порушення. Відтак, притягнена до відповіді, вона мусить відповідати за те, що вчинила і що при цьому замислила.

Ці варіанти відповідальності відрізняються тим, що в одному випадку наголошують на відповідальності за самого себе, підзвітності за власну діяльність, а в другому – на відповідальності за інших та інше. Відповідальність

за самого себе орієнтується на минуле, власну діяльність, бо за останню тільки тоді можна відповідати, коли вона вже не стоїть перед вибором, тобто вже завершена. Навпаки, відповідальність за іншого й інше стосується майбутнього, майбутньої діяльності, яку ця відповідальність має спрямувати. Вона триває доти, доки певні дії все ще треба здійснити – після цього можна сказати, що ми були більш чи менш відповідальними.

Навряд чи потрібна загальна відповідь на те, який із цих видів відповідальності слід обрати за основу формування екоправової культури. Обидві вони в структурі часу й мають своє виправдання.

Висновки. Нині запитання постає так: піде європейське товариство шляхом досягнення екосоціальної гармонії чи самозахоплене парадигмою техногенної цивілізації втягне себе у безодню екокатастрофи? Проте на сьогодні з упевненістю можна сказати, що у Європи та України як її складника не має іншої реальної альтернативи, ніж будувати саме екологічне суспільство заради утвердження гармонії життя людини, її соціуму та природи. Екософія у цьому сенсі якраз і виступає інтегруючим стрижнем системи сучасного конструктивного соціально-гуманітарного знання, здатним надати життєстверджуючого імпульсу системно-свідомим заходам творців постіндустріального екогармонійного соціуму. Зміст цих очікуваних трансформацій полягає у зміні характеру творчості, а саме зміні першочерговості сприйняття світу, коли на перший план виходить парадигма «правотворчість – життя».

ЛІТЕРАТУРА

1. Лозо В. И. Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (Концепции, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС) / В. И. Лозо. – Харьков : Право, 2008. – 368 с.
2. http://socfil.narod.ru/glava_2_2.htm.
3. Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В. В. Костицький. – К. : ІЗП і ПЗ, 2003. – 772 с.
4. Екосередовище і сучасність : монографія. Т. 8. Природно-техногенна безпека / С. І. Дорогунцов, М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, П. П. Пастушенко. – К. : Кондор, 2008. – 528 с.
5. Шемшученко Ю. Передне слово / Ю. Шемшученко // Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні) / В. В. Костицький. – К. : ІЗП і ПЗ, 2003. – С. 3–5.
6. Шефель С. В. Сотворение человека будущего: экософские основания / С. В. Шефель, К. И. Шилин. – М. : ГУП Изд-во «Нефть и газ» РГУ нефти и газа им. И. М. Губкина, 2003. – 328 с.
7. Деменчонок Э. В. Современная технократическая идеология в США / Э. В. Деменчонок. – М. : Наука, 1984. – 240 с.

8. «Адвокаты природы» в «зеленой» Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bellona.org/bellona.ru/russian/import_area/international/ecopravo/41597.
9. Стеценко О. Защита экологических прав в Европейском Союзе [Электронный ресурс] / О. Стеценко // Юрид. практика. – 2006. – № 45. – Режим доступа: <http://yurpractika.com/article.php?id=10006759>.
10. Медведев Д. А. Экология должна стать модной [Электронный ресурс] / Д. А. Медведев. – Режим доступа: <http://www.novopol.ru/medvedev-ecologiya-doljna-stat-modnoy-text103039.html>.
11. Report of the United Nations Conference on environment and development (Rio de Janeiro, 3–14 June 1992). A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. 1), pp. 3–7.
12. Вершило Н. Д. Эколого-правовые основы устойчивого развития / Н. Д. Вершило ; под ред. М. М. Бринчука. – М. : Формула права, 2008. – 320 с.
13. Данилов-Данильян В. И. Перед главным вызовом цивилизации. Взгляд из России / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев, И. Е. Рейф // Зеленый мир. – 2006. – № 19–20. – С. 19.
14. Шилин К. И. Экоософские начала социологии будущего / К. И. Шилин. – М. : Социум, 2000. – 352 с. – (Первая энциклопедия третьего тысячелетия; т. 1).
15. Шефель С. В. Функціональні призначення правової культури в контексті екоософської парадигми / С. В. Шефель // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого : зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2009. – Вип. 1. – С. 50–58. – (Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія).
16. Бургарт Т. І. Значення шеллінґіанської методології у здійсненні екоософської рефлексії права / Т. І. Бургарт // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціальна філософія, психологія. – Х. : ХУПС, 2008. – Вип. 1 (30). – С. 190–193.
17. Захарова В. О. Західна екоправова ментальна традиція / В. О. Захарова // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого : зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 5. – С. 52–60. – (Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія).
18. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільноті / К. М. Маєр-Абіх ; пер. з нім. А. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
19. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас ; пер. з нім. А. М. Єрмоленко та В. А. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
20. Гьосле В. Практична філософія у сучасному світі / В. Гьосле. – К. : Лібра, 2003. – 248 с.

ЕВРОПЕЙСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЭКОПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА ТЕХНОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Якимова С. И.

Впервые в отечественной литературе проанализированы современные подходы западноевропейских экологов к понятию феномена экоправовой культуры на фоне осмысления последствий дискурса около концепции устойчивого развития.

Ключевые слова: экологическое право, эософия права, экоправовая культура, техногенная цивилизация, концепция устойчивого развития.

EUROPEAN ESTIMATION OF ECOLEGAL CULTURE IN THE CONTEXT OF INDUSTRIAL CIVILIZATION CRISIS

Iakimova S. I.

In the article for the first time in the native literature there was made the analysis of modern approaches of Western-European ecosophies as for understanding the phenomenon of ecolegal culture on the background of understanding of discourse consequences around the concept of sustainable development.

Key words: *ecological law, law ecosophy, ecolegal culture, industrial civilization, concept of sustainable development.*

